

УДК 343.148

DOI 10.33244/2617-4154.1(22).2026.115-121

І. Д. Северин,

аспірант,

*Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака**email: lopashchukira@gmail.com***ORCID 0009-0001-2402-300X**

ЕКСПЕРТНИЙ ВИСНОВОК ЯК ЄДНІСТЬ ФОРМ І ЗМІСТУ

У статті досліджено проблематику єдності змісту і форми висновку експерта в цивільному процесі України. Зазначено, що ця проблематика є предметом постійного наукового інтересу у вітчизняній та зарубіжній доктрині. А її актуальність зумовлена необхідністю забезпечення можливості верифікації (перевірки) судом та учасниками процесу як самого ходу експертного дослідження, так і його кінцевого результату.

У статті проаналізовано категорію «зміст» через методологію, формальну логіку, теорію пізнання й філософську науку. Окрему увагу приділено аналізу форми висновку експерта та її співвідношення зі змістом. Унаслідок цього зроблено висновок, що зміст визначає юридичну силу висновку експерта, зумовлює його правові наслідки та значення для учасників процесу, тоді як форма є способом його зовнішнього вираження та процесуальної реалізації.

З'ясовано також, що нормативно визначена структурна форма висновку експерта виконує важливу процесуальну функцію в механізмі доказування в цивільному процесі. Її дотримання забезпечує можливість здійснення судом та учасниками процесу повноцінної перевірки висновку експерта як засобу доказування, зокрема щодо його належності, допустимості та достовірності.

Підтверджено, що структурована форма висновку експерта дає змогу простежити логічну побудову, внутрішню узгодженість і послідовність змісту й установити причинно-наслідковий зв'язок між вихідними даними, перебігом дослідження, використаними методами, отриманими результатами та сформульованими висновками експерта. У такий спосіб забезпечується можливість перевірки обґрунтованості отриманих результатів як судом, так і сторонами процесу, що безпосередньо пов'язано з реалізацією принципу змагальності та гарантіями справедливого судового розгляду.

Ключові слова: засіб доказування, зміст і форма висновку експерта, зміст, експерт, процесуальний документ, суд, судова експертиза, форма, єдність.

Ця робота ліцензується відповідно до [Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

© Северин І. Д., 2026

Постановка проблеми та її актуальність. Незважаючи на глибокі дослідження в доктринальній науці, проблематика єдності змісту й форми висновку експерта залишається дискусійною. Сьогодні продовжує спостерігатися дисонанс між процесуальними вимогами до об'єктивності висновку та відсутністю єдиних стандартів його візуально-структурного оформлення, особливо в контексті використання новітніх методів дослідження.

Актуальність теми зумовлена тим, що висновок експерта є одним із ключових інструментів установлення істини в справі. Його зміст має бути науково обґрунтованим, а форма – бездоганною з погляду права, оскільки формальні недоліки часто стають підставою для визнання його результатів недопустимими в найскладніших судових експертизах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика єдності змісту й форми висновку експерта в цивільному процесі є досить важливою темою як для доктринальної науки, так і для судової практики. Серед українських учених, які присвятили свої праці цьому питанню, можна назвати таких: Ж. В. Васильєва – Шаламова, А. Р. Воробчак, Н. О. Кіреєва, О. А. Лазебний, Л. Д. Удалова, П. В. Цимбал, А. С. Штефан, М. Є. Шумило, М. Г. Щербаковський, В. Д. Юрчишин та інші.

З-поміж найновіших опублікованих праць в Україні з цієї проблематики варто назвати статті: О. С. Чернявської «Висновок експерта як засіб доказування у цивільному судочинстві України» (2025) [1], І. Д. Северин «Поняття, сутність і характерні ознаки висновку експерта (2025)» [2], В. Бараняк «Використання висновку експерта в контексті предмета доказування» (2022) [3], М. В. Жижини, І. Р. Ягут'ян «Щодо форми та змісту висновку судово-медичного експерта з почерку» (2019) [4] тощо.

Зазначене вказує на те, що інтерес до питань, які стосуються змісту і форм висновку експерта, не втрачає своєї актуальності.

Мета статті полягає в загальнотеоретичному аналізі змісту й форми висновку експерта як засобу доказування.

Виклад основного матеріалу. Активний розвиток технологій у середині 60-х років минулого століття підштовхнув юридичну науку до знаходження нових ефективних методик і способів, потрібних для дослідження та встановлення фактичних даних, які мають значення для правильного вирішення кримінальних чи цивільних справ. Важливу роль у цьому відіграє судова експертиза як найбільш поширена й ефективна форма використання спеціальних знань. Така значущість зумовлена тим, що висновок експерта є одним із передбачених процесуальним законодавством засобом доказування в цивільному процесі або джерелом доказування – в кримінальному. Висновок експерта є самостійним засобом доказування, а його доказова сила залежить не лише від наукової обґрунтованості дослідження, але й від суворого дотримання процесуальної форми та змісту.

«Зміст» як категоріальне поняття належить розглядати з погляду філософської науки, формальної логіки, теорії пізнання та методології. Цей термін використовується для позначення внутрішнього наповнення певного явища, а також визначає його природу та якісну специфіку й характеризує сукупність його істотних властивостей, зв'язків, елементів і процесів. Варто мати на увазі, що розуміння сутності змісту має принципове значення для будь-якої сфери діяльності, оскільки дає змогу відрізнити суттєве від другорядного, форму від сутності, зовнішнє від внутрішнього. Саме через аналіз змісту можливе глибоке й обґрунтоване пізнання дійсності.

У класичній діалектичній традиції зміст розглядається в тісному взаємозв'язку з формою як внутрішньою стороною предмета, що перебуває в єдності з його зовнішнім вираженням. Без осмислення сутності змісту неможливо адекватно інтерпретувати явища права, науки, культури чи суспільного життя загалом.

У філософському розумінні (дискурсі) «зміст» визначається як сукупність елементів і процесів, що становлять основу існування об'єкта. У межах діалектики, започаткованої ще в античності та систематизованої в працях відомого німецького філософа Гегеля, зміст не існує ізольовано від форми. Він реалізується через форму, а форма зі свого боку впливає на його розвиток. Зміст є динамічним, оскільки відображає процеси становлення й розвитку явища, тоді як форма існує лише способом його організації та вираженням [5, с. 296–298].

У формальній логіці «зміст» співвідноситься з обсягом поняття. Зміст за логікою – це сукупність істотних ознак, що характеризують предмет, тоді як обсяг – це множина предметів, до яких це поняття застосовується. Чим ширший зміст поняття, тобто чим більше суттєвих ознак, тим вужчий його обсяг (менше предметів), і навпаки. Це правило відоме як закон оберненого (зворотного) співвідношення між змістом та обсягом поняття [6, с. 36–37].

У науковій методології зміст розглядається як інформаційне наповнення теоретичних конструкцій. Наприклад, зміст наукової теорії визначається системою її принципів, гіпотез, категорій та емпіричних підтверджень. Так, зміст має когнітивний (пізнавальний) характер – він є носієм знання [7, с. 78].

Зміст не може бути редукований до простої суми його складових елементів. Він постає як внутрішньо організована, структурно впорядкована цілісність, у межах якої компоненти перебувають у відношеннях взаємозв'язку та взаємодії. Саме системність становить його іманентну (від лат. *immanens* – властивий, притаманний) ознаку, оскільки трансформація будь-якого структурного елемента зумовлює відповідні зміни у функціонуванні та цілісності об'єкта як єдиного цілого. Таку особливість вперше зауважив Гегель у своїй праці «Лекції з естетики», де він стверджує, що «зміст не є зовнішнім для форми, а форма є «іманентною» змісту» [8]. Щодо співвідношення форми і змісту, то там саме Гегель зауважив, з чим не можна не погодитися, що «форма не накладається на зміст ззовні, вона є результатом саморозвитку змісту» [8].

У юридичній площині зміст набуває нормативного значення. Зміст правової норми – це сукупність приписів, прав і обов'язків, які вона встановлює. У правозастосовній діяльності особливого значення набуває зміст процесуальних документів, договорів, судових рішень чи експертних висновків. Саме зміст визначає їх юридичну силу, правові наслідки та значення для сторін.

Зміст процесуального документа повинен відповідати вимогам закону, бути логічно структурованим і обґрунтованим. Недостатність або суперечливість змісту може призвести до ухвалення необґрунтованого та незаконного рішення, скасування судового рішення чи визнання доказу недопустимим. Отже, у праві зміст – це не лише філософська категорія, а й практичний критерій якості правового регулювання.

У цьому контексті ще раз варто нагадати, що ключовим у розумінні сутності змісту є його співвідношення з формою, яка є способом організації та зовнішнього вираження змісту. Проте форма не є пасивною оболонкою. Вона може прискорювати або гальмувати розвиток змісту. Коли, наприклад, форма перестає відповідати новому змісту, тоді виникає потреба в її зміні.

Ця закономірність простежується як у соціальних процесах, так і в науковій діяльності. Наприклад, розвиток правових інститутів потребує оновлення законодавчої форми для адекватного відображення нових суспільних відносин. Тоді в цьому разі зміст є рушійною силою розвитку, а форма – механізмом його реалізації.

В Українському тлумачному словнику під словом «зміст» розуміється «те, про що... описується» [9]. Отже, зміст у висновку експерта – це все те, що описує експерт у ньому за результатами проведеної експертизи.

З наукового погляду зміст висновку експерта являє собою системно організовану сукупність фактичних даних, спеціальних знань, логічних міркувань і науково обґрунтованих результатів дослідження, спрямованих на надання відповідей на поставлені судом або зацікавленими сторонами та особами питання в межах предмета доказування. Зміст висновку експерта становлять викладені в ньому суб'єктивні та об'єктивні відомості, потрібні для ухвалення судом або службовими особами уповноважених органів обґрунтованих та законних рішень у справі. Це не лише підсумкова відповідь на задані питання, а весь інтелектуально-дослідницький масив, що формує наукову переконливість доказу в справі.

Зміст висновку експерта характеризується особливою структурою, яка підкреслює його впорядкованість та охоплює такі компоненти, як підсумок, способи обґрунтування висновків, стиль викладення, спосіб подачі тощо. Водночас кожний висновок, його зміст є індивідуальним, як відбитки пальців рук людини. Зміст висновку – це почерк кожного окремого експерта, який проводить дослідження та обґрунтовує свої результати на підставі спеціальних знань у певній галузі науки, мистецтва, ремесла й техніки. Через таку специфічність висновку експерта дає підстави суб'єктами оцінки сприймати його як особливий засіб доказування. Хоча, як стверджує законодавець, він немає переваги над іншими засобами доказування й повинен оцінюватися в сукупності з іншими доказами.

Зокрема, таку правову позицію, яка з того часу є незмінною, висловлено в постанові Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 1997 р. № 8 «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» (п. 8, 13), в якій суд роз'яснив, що під час дослідження висновку експерта суди повинні виходити з того, що, згідно зі ст. 62 ЦПК (нині – ст. 110 ЦПК), висновок експерта не має заздалегідь установлені сили та переваги над іншими засобами доказування, підлягає перевірці й оцінюванню за внутрішнім переконанням суду, яке має ґрунтуватися на всебічному, повному й об'єктивному розгляді всіх обставин справи в сукупності. Пленум також зазначив, що не варто надавати перевагу висновку експерта лише тому, що експертизу проведено комісією повторно, експертом авторитетної установи або тим, який має більший досвід експертної роботи тощо [10, с. 235].

Зміст у висновку експерта є інформаційно-доказовою категорією, що охоплює: а) фактичну інформацію, яку встановлено в результаті проведених досліджень об'єкта; б) наукові положення та методики, застосовані експертом; в) логічну аргументацію, що обґрунтовує висновкові судження; г) аргументовані кінцеві відповіді на питання суду чи зацікавлених сторін чи осіб.

Водночас зміст висновку експерта повинен відповідати певним вимогам, зокрема: повноті дослідження; науковій обґрунтованості; логічній послідовності; чіткості зв'язку між дослідженням і висновком; точності формулювань та однозначності відповідей.

У цивільному процесі особливо важливо, щоб експерт не виходив за межі спеціальних знань і не давав правової оцінки фактам, оскільки це є виключною компетенцією суду.

Форма висновку експерта як процесуальна гарантія визначається вимогами процесуального законодавства та спеціального Закону України від 25 лютого 1994 року № 4038-ХІІ «Про судову експертизу» (із змінами). Відповідно до цих вимог висновок експерта має певну структурну побудову, яка складається із «Вступної частини» (підстави, відомості про експерта, питання), «Дослідницької частини» (опис процесу, методи та результати) і «Заключної частини». У «Вступній частині» зазначається: дата і місце складання висновку експерта; підстава проведення експертизи; відомості про експерта; попередження про відповідальність; перелік матеріалів; у «Дослідницькій частині»: опис проведених досліджень; застосовані методи; проміжні результати; а в «Заключній частині»: чіткі та однозначні відповіді на питання суду [11].

Така структурна форма висновку експерта забезпечує: процесуальну перевірку доказу на належність, допустимість і достовірність; можливість перевірки результатів висновку судом і сторонами; реалізацію принципу змагальності та гарантії справедливого судового розгляду.

Натомість порушення форми (відсутність реквізитів, непідписання, недотримання структури) може бути підставою для визнання результатів висновку експерта неналежними або недопустимими.

Єдність змісту та форми як умова доказової сили характеризується органічним взаємозв'язком наукової обґрунтованості й процесуальної легітимності. І проявляється ця єдність у тому, що зміст висновку експерта реалізується виключно через чітко встановлену письмову процесуальну форму і порядок, а результати висновку експерта оцінюються судом виключно в сукупності з іншими засобами доказування. І хоча висновок експерта не превалює перед іншими засобами доказування, тобто суд не зв'язаний висновком експерта, проте він (суд) зобов'язаний надати мотивовану оцінку аргументам, викладених у ньому (у висновку експерта). Суд повинен оцінити висновок експерта – зміст та форму – на предмет належності, допустимості, достовірності та достатності. Бо лише в такому випадку результати висновку експерта можуть лягти в основу майбутнього обґрунтованого й законного рішення у справі.

Водночас недоліки змісту висновку експерта (неповнота, суперечливість, необґрунтованість) можуть зумовити призначення додаткової або повторної експертизи, а порушення форми – вилучення його результатів з доказів у процесі.

У цьому аспекті серед основних проблем у цивільному процесі, які цьому сприяють, це: подання висновків без належної процесуальної підстави; формальне копіювання методик без фактичного дослідження обставин; вихід експерта за межі компетенції; суперечності між декількома висновками тощо.

У таких випадках принцип єдності змісту і форми порушується, що знижує переконливість доказу та ускладнює судову оцінку.

Тому лише гармонійне поєднання змістовної та формальної складових забезпечує належну доказову силу висновку експерта.

Висновок. Підсумовуючи вищезазначене, можемо впевнено стверджувати, що єдність змісту й форми у висновку експерта в цивільному процесі є фундаментальною умовою його доказового значення. Зміст забезпечує наукову достовірність, а форма – процесуальну легітимність. Лише їхнє поєднання гарантує належну реалізацію принципів змагальності, диспозитивності та справедливого судового розгляду. Водночас порушення цієї єдності призводить до втрати доказової сили та створює ризики для сторін процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Чернявська О. С. Висновок експерта як засіб доказування у цивільному судочинстві України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2025. Том 1, № 92. С. 595–601. DOI : <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.1.85> (дата звернення: 20.02.2026).
2. Северин І. Д. Поняття, сутність і характерні ознаки висновку експерта. *Європейський правничий часопис.* 2025. Вип. 11. С. 109–115. URL : https://cms.legal-journal.eu.edu.ua/uploads/11_16_608c45cabb.pdf (дата звернення: 20.02.2026).
3. Бараняк В. Використання висновку експерта в контексті предмету доказування. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* Серія: «Юридичні науки». 2022. Том 9, № 3 (35). С. 313–316. DOI : <https://doi.org/10.23939/law2022.35.313> (дата звернення: 21.02.2026).
4. Жижина М. В., Ягутьян І. Р. Щодо форми та змісту висновку судово-медичного експерта з почерку. *Theory and Practice of Forensic Science.* 2019. Том 14, № 2. С. 51–60. DOI : <https://doi.org/10.30764/1819-2785-2019-14-2-51-60> (дата звернення: 20.02.2026).
5. Гегель Г. В. Ф. Енциклопедія філософських наук. Т. 1 : Наука логіки. Київ : Абрис, 1996. С. 296–298.
6. Логіка : підручник / О. М. Юркевич, С. В. Качурова, О. П. Не-вельська-Гордєєва та ін. ; за заг. ред. О. Г. Данильяна. Харків : Право, 2022. 220 с. URL : https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SENMK/pidr_logika_2021.pdf (дата звернення: 20.02.2026).
7. Кримський С. Б. Філософсько-гносеологічний аналіз логічних структур. Київ : Наукова думка, 1970. С. 78.
8. Уривки з «Лекцій з естетики» Гегеля, Б. Бозанке та В. М. Брайант. 1905. URL : <https://www.marxists.org/reference/archive/hegel/aeindex.htm> (дата звернення: 26.02.2026).
9. Український тлумачний словник : онлайн-словник / Словник.ua. URL : <https://slovnuk.ua/index.php?swrd=> (дата звернення: 27.02.2026).

10. Постанови Пленуму Верховного Суду України у цивільних справах. 4-те вид., змін. і доп. К. : Видавничий дім «Скіф», 2009. 408 с. (Серія «Кодекси і закони України»).

11. Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 року № 4038-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 28. Ст. 232. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 01.03.2026).

I. D. Severin. EXPERT OPINION AS A UNITY OF FORM AND CONTENT

The article examines the issue of the unity of content and form of expert opinion in civil proceedings in Ukraine. It is noted that this issue is the subject of constant scientific interest in domestic and foreign doctrine. Its relevance is due to the need to ensure the possibility of verification (checking) by the court and the participants in the proceedings of both the course of the expert examination and its final result.

The article analyzes the category of “content” through methodology, formal logic, theory of knowledge, and philosophical science. Particular attention is paid to the analysis of the form of the expert's conclusion and its correlation with the content. As a result, it is concluded that the content determines the legal force of the expert's conclusion, determines its legal consequences and significance for the participants in the proceedings, while the form is a means of its external expression and procedural implementation.

It has also been established that the normatively defined structural form of an expert opinion performs an important procedural function in the mechanism of evidence in civil proceedings. Compliance with it ensures that the court and the participants in the proceedings can fully verify the expert opinion as a means of evidence, in particular with regard to its relevance, admissibility, and reliability.

It has been confirmed that the structured form of an expert opinion makes it possible to trace the logical structure, internal consistency, and consistency of the content, and allows establishing a causal link between the initial data, the course of the study, the methods used, the results obtained, and the conclusions formulated by the expert. This ensures that both the court and the parties to the proceedings can verify the validity of the results obtained, which is directly related to the implementation of the adversarial principle and guarantees of a fair trial.

Keywords: *means of proof, content and form of expert opinion, content, expert, procedural document, court, forensic examination, form, unity.*

Дата надходження 02.03.2026

Дата прийняття 09.03.2026

Дата рекомендації 25.03.2026

Дата публікації 15.05.2026